

„mert a bor szaporodtával mindnyájan részegesek lettek”

Az avarok borfogyasztásáról

Felföldi Szabolcs

56

„Az avarokat erőszakkal teljesen megsemmisítették a bolgárok. Krum pedig megkérdezte az avarok közül ejtett hadifoglyokat: »Mit gondoltok, mi miatt bukott el ura(ikkodó)tok és egész népetek?« S (erre azt) válaszolták, hogy: »Elszorodtak az egymás elleni vádaskodások, s elpusztították a legderekből és legértelmesebb férfiakat, aztán nem igaz úton járók és tolvajok lettek a bírák szövetségesei, továbbá volt részegeskedés, mert a bor szaporodtával (szinte) mindnyájan részegesek lettek [...] Ezekből fakadt a mi bukásunk. « ... Az avarokat pedig, mint már említve volt, mind teljesen megsemmisítették.”

Az avarok bukását kiváltó okok között az előkelő harmadik helyen a részegeskedést,

a borivásnak az avarok körében történő rohamos terjedését emelte ki a bizánci szerző. Mivel a bizánci krónikás hagyomány sohasem rest a klasszikus görög-római v a g y

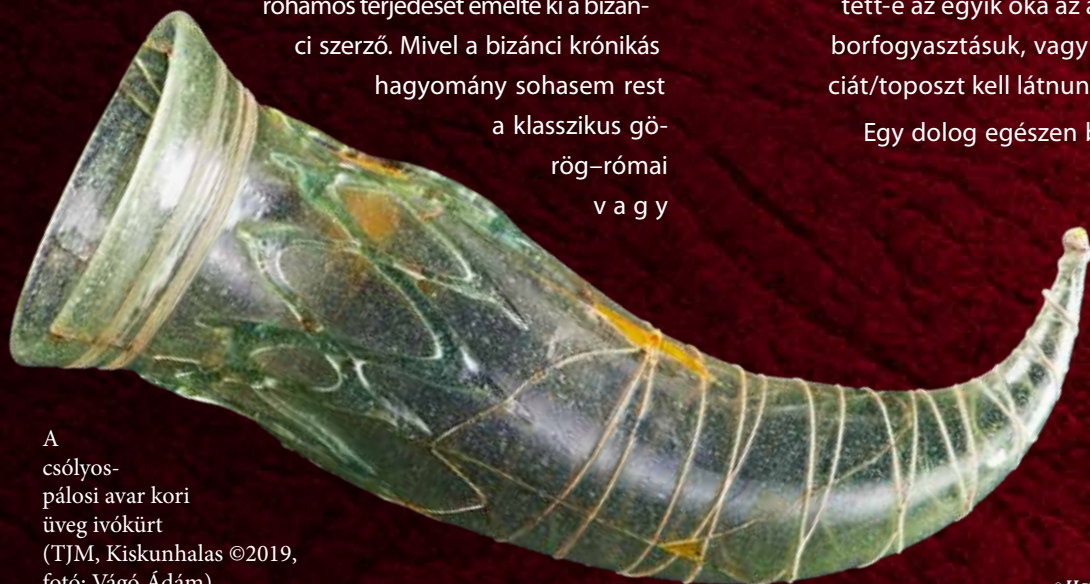
A középkori bizánci Szuda-lexikon egy címszava meglepően szabatos stílusban ír a dunai bolgár fejedelemnek, Krumnak a 9. század elején a Kárpát-medencei avarok ellen lezajlott, sorsdöntőnek tartott hadjáratáról. A krónika szerzője feljegyzi az egykor jóval fényesebb napokat megélt avarok bukásának okait

is:

a korai keresztény irodalmi előképekből meríteni, egyes történettípusokat, magyarázatokat akár sok száz évvel korábbi művekből egész egyszerűen áttemelni, így teljes egészében ebben az esetben sem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy a művét az avarok katonai vereségét követően jó néhány száz évvel később összeszerkesztő erényes bizánci szerző itt is csupán egy előképet (ügynevezett reminiscenciát) vagy nem bizonyítható, de széles körben elterjedt kétséges magyarázatot (ügynevezett toposzt) illesztett a művébe.

Jogos kérdés ezek után, hogy vajon van-e bármiféle lehetőségünk igazolni vagy megcáfolni a Szuda-lexikon avarokra vonatkozó adatát, azaz hogy igazat mondhatott-e a szerző, s valóban lehetett-e az egyik oka az avarok bukásának a túlzott borfogyasztásuk, vagy pusztán egy reminiscenciát/toposzt kell látnunk a történetben.

Egy dolog egészen bizonyos: azt, hogy az avarok mértéktelen borfogyasztása okozhatta-e – legalábbis részben – az Avar Kaganátus bukását, teljeskörűen bizonyítani valószínűleg soha nem fogjuk tudni. Amit viszont megtehetünk

A csólyos-pálosi avar kori üveg ivókürt (TJM, Kiskunhalas ©2019, fotó: Vágó Ádám)

a kérdéssel kapcsolatban, az két kérdés megfogalmazása: egyrészt megvizsgálhatjuk, hogy az alkohol mértéktelen fogyasztásának volt-e történelmformáló hatása más esetekben (más népeknél, más történelmi időszakokban), tehát, hogy az elvi lehetősége meglehetett-e annak, hogy az avarok bukásához akár ilyesmi is hozzájárulhatott. Másrészt megvizsgálhatjuk azt is, hogy az avarok egyébként valóban fogyaszthattak-e bort (vannak-e erre vonatkozóan adataink), s ha igen, akkor milyen mennyiségben. Azaz a bizánci szerző legalább erre az információra alapozhatta-e a munkájában az említett magyarázatot?

Az első felvetésre viszonylag könnyű választ adni. A világtörténelemben – ha nem is teljes népek esetében – de előkelők, fejedelmek és királyok esetében valóban megfigyelhetjük, hogy a részegeskedés/alkoholizmus bizony eredményezhetett komolyabb politikai változásokat is. Nagy Sándor halálát és ezzel óriási birodalmának részekre szakadását nagy valószínűség szerint a makedón uralkodó mértékelen borfogyasztása okozhatta, de a mongol világbirodalom alapítójának, Temüdzsinnek (Dzsingisz kánnak) szinte az összes fia is – legalábbis egyes vélemények szerint – rendkívül sokat ivott; legkisebb fia, Toluj például – a mongol kori perzsa történetíró, Dzsuvajni szerint – konkrétan az alkoholizmusába halt bele. (Bár van olyan nézet is, mely szerint csak rossz fényben kívánták bemutatni a mongol fejedelmeket.)

A neves történész, Váczy Péter véleménye szerint a bizánci szerző passzusa lényegében politikai célt szolgál, mert alapos a gyanú, hogy az avar foglyok vallomását voltaképpen Krum bolgár kán törvényeihez igazították utólag, amelynek harmadik pontja épp az iszákosság megakadályozására született, s lényege, hogy országában minden szőlőtőkét ki kell irtani!

A *Mongolok Titkos Története* című műben több részlet is szól a mértéktelen ivásatról: „Amikor a táltosok megkezdték varázslataikat, Toluj herceg kiitta a varázslóvizet. Egy darabig csak ült, majd megszólalt: *Részeg lettem... Míg részegségemből magamhoz nem térek, fejedelmi bátyám viselje gondját öccseinek. [...] Mindent elmondtam. Megrészegedtem – mondotta. Kiment, és meghalt. Hát így történt.*” A mű végén Dzsingisz legidősebb fia és utóda, Ögödej így nyilatkozik: „*Viszont, amikor fejedelmi atyám trónjára ültettek engem, s rám rakták rengeteg birodalmát, hibát követtem el, mert hagytam, hogy legyőzzön engem a borital.*”

Arany pohár Bócsáról
(MNM, Budapest ©2019)

Mindez – valamilyen formában – akár hozzá is járulhatott az egységes Mongol Birodalom részfejedelemségekre szakadásához, s Dzsingisz korábbi koncentrált hatalmának felaprózódásához is. A sort hosszasan lehetne folytatni. Ha az avar nép egésze tehát esetleg nem is ivott mértéktelenül, de a vezető rétege vagy csak a kagán maga igen, akkor ez akár önmagában is elegendő lehetett az állam meggyengüléséhez.

Írott források híján a második kérdésre csak a régészeti adatok segítségével kísérlelhetünk meg választ adni. Úgy gondolom, hogy az egy percre sem lehet kétséges, hogy az avarok ismerték a bort, sőt fogyaszthatták is azt. Az Európában 557-ben megjelenő avarság Kelet-Belső-Ázsiából már eleve egy olyan vidékről indult el nyugat felé, amely régió számos olyan területtel volt szomszédos, ahol már évszázadok óta ismerték az egyébként a Mediterráneum vidékéről odaszármazott szőlőtermesztés és borkészítés fortélyait (Hexi-korridor, a Tárím-medence, s benne többek között Vér Márton kutatásai alapján különösképp Turfán és Khotán környéke stb.). De nem csupán az avar vándorlás kiinduló területei voltak ilyenek, hanem azok a vidékek is, melyeken ezek a csoportok átvonulhattak a 6. század közepén: így a Ferghánai-medence, Észak-Afganisztán, Kazahsztán, Üzbegisztán bizonyos vidékei.

A végül a Kárpát-medencébe beköltöző avarság a Dunántúlon az évszázadokkal korábbi római hódításnak, illetve a keresztény-

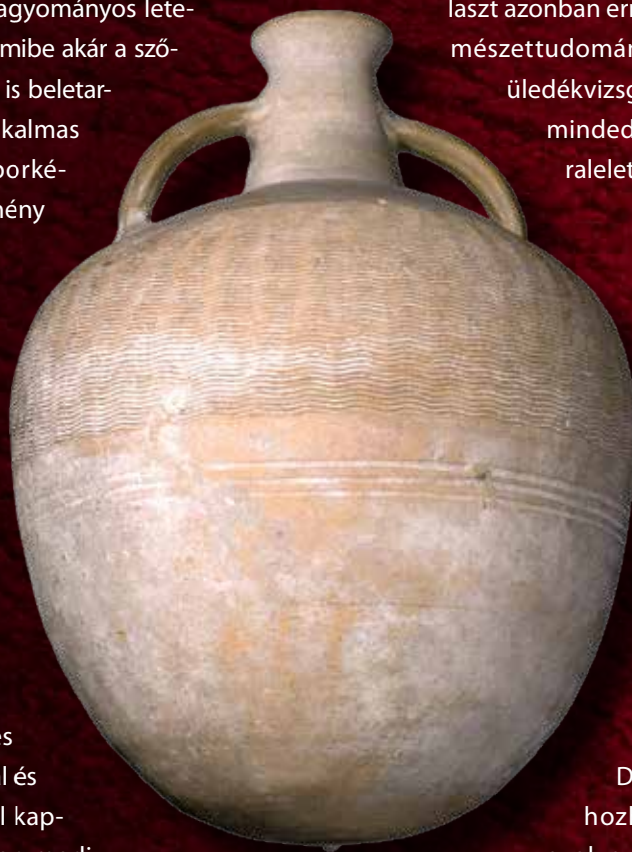
Az avarok borfogyasztásáról

ség elterjedésének köszönhetően egy több száz éves borkultúrával rendelkező területen rendezkedhetett be, de a Délvidéken, pl. *Sirmium* (a mai Száva-szentdemeter) környékén is minden bizonnyal évszázadok óta természetesen szőlőt és készítettek bort (a szerémségi borok még a későbbi középkorban is nagyon kedveltek voltak), a Balkán-félszigetről nem is beszélve, hiszen az avarok egészen Bizánc 626-os ostromáig kisebb-nagyobb megszakításokkal szabadon „kószálhattak” olyan komoly balkáni bortermő vidékeken, mint pl. Thesszaloniké környéke.

Az tehát kizárt, hogy az avarok ne ismerték volna a bort, és ne éltek volna vele. Az viszont egy másik – s jóval nehezebben megválaszolható – kérdés, hogy maguk állítottak-e elő bort. Amit jelenleg az avarok gazdaságáról tudunk, az arra mutat, hogy a Kárpát-medencébe költözésük pillanatában még nagy valószínűség szerint nomádnak tartható csoport a vidék földrajzi-éghajlati körülményeihez alkalmazkodva idővel már hagyományos letelepült életmódot folytatott, amibe akár a szőlőtermesztés és a borkészítés is beletartozhatott (nyilván az arra alkalmas területeken). Ugyanakkor borkészítésre utaló avar kori építmény nem ismert, de a borászattal valamilyen formában összekapcsolható tárgyak közül is csupán három szőlőmetszőkés ismert a Morva folyó partjáról, Morvaszentjánosból avar kori (talán 9. századi?) leletegyüttesből.

Ami viszont azonosítható az avar kori régészeti leletanyagban az az antikvitás és a kora középkor teljes időszakában a bor tárolásával és kereskedelmével kétségtelenül kapcsolatba hozható, alapvetően mediterrán eredetű (de például a Fekete-tenger

Müller Róbert kiemelkedő fontosságú munkája, a mezőgazdasági vaseszközök kelta kortól a török korig tartó összefoglaló elemzése szerint a mosonszentjánosi szőlőmetszőkés bár a Kárpát-medencei szőlőművelés kétségtelen bizonyítékai, de vélekedése szerint arra is rámutatnak, hogy a késő népvándorlás kori szőlőművelés nem tekinthető a korábbi római kori szőlőkultúra közvetlen folytatásának, mivel az említett három metszőkés ismeretlen a római kultúra itteni anyagában.

A kunbábonyi amfora
(KJM, Kecskemét ©2019)

vidékén is gyártott) kiemelkedően fontos lelettípus, az amfora. Az avar kori amforák összefoglaló vizsgálatát nemrégiben elvégző Hárshegyi Piroska és Csiky Gergely arra a következtetésre jutott, hogy e tárgyípus – kis esetszáma miatt is – korántsem volt széles körűen elterjedt az avar kori Kárpát-medencében (szemben az avar kort megelőző római vagy császárkori szarmata időszakokkal).

Az összesen 7 db amforalelet alapján az avarok esetében ezek a tárgyak tehát nem szolgálhattak rendszeres, kereskedelmi szállítóeszközként. Sírokba kerülésüket leginkább az avar társadalom temetkezési szokásai és társadalmi reprezentációja határozhatta meg. Nem mellesleg egy részük (így a legismertebb és a legnagyobb méretű, mintegy 53 liter űrtartalmú kunbábonyi amfora) esetében sokkal inkább az valószínűsíthető, hogy nem bor, hanem olívaolaj tárolására szolgálhatott. Végleges választ azonban erre a kérdésre csak speciális természettudományos kutatások – így például üledékvizsgálatok – adhatnának, de erre mindeddig egyetlen avar kori amforalelet esetében sem került még sor.

Időiglenesen talán bort is tárolhattak olyan romlandó anyagú tárgyakban is, mint a favödörök, melyeknek fémből készült alkatrészei elő-előfordulnak avar temetőben is. (Különösképp gyanúsítható valamiféle nemesebb, értékesebb folyadék tárolásával például a zamárdi temető egyik különösen díszes fémlemezettel bevont vödörlelete.) De fokozottan összefüggésbe hozhatók a bor fogyasztásával azok a fémből – zömében ezüstből és aranyból –, illetve üvegből készült edé-

nyek: így kancsók, poharak, ivókürtök, melyek zömmel a korai avar korszak előkelő/arisztokrata sírjaiból jól ismertek, de majdnem kizárólagosságot élveznek a késő avar kori nagyszentmiklósi fejedelmi tárgyegyüttesben is. Nyilvánvalóan nem lehet kizárni azt sem, hogy e fém- és üveggancsókba, az üveg- és a fémveretes szarukür-

A kiskundorozsmai 5. sír üveggancsójának
archaeometriai vizsgálata

tőkbe nem bort, hanem valamilyen más italt tölthettek (pl. valamilyen kumiszerű erjesztett folyadékot?), különösképp az avar kor első időszakában. De talán nem ördögtől való felvetés arra gondolni, hogy a környező kultúrákat, így akár a bizánci civilizációt, akár a Merovingokat előszeretettel utánzó, vagy szebb szóval talán őket követő avarság – legalábbis annak társadalmilag legelőkelőbb rétegei – a borivás szokásában is követhették példaképeiket, különösképp a kései avar korban.

Annak eldöntése, hogy ez a szokás mennyiben csak az előkelőkre korlátozódott, vagy fogyasztottak-e bort az avar társadalom szélesebb rétegei is (ahogyan azt a *Szuda-lexikon* sugalmazza), roppant nehéz, hiszen bár egy-egy értékes üveg- vagy fémedényt elvileg csak a legelőkelőbbek engedhettek meg maguknak, mégis vannak olyan eseteink is, amikor egy látszólag korántsem kiemelkedően gazdag leletanyaggal bíró temetőből kerül elő idevonható emblematikus lelet. A Kürti Béla által feltárt, és általam feldolgozás alá vont kiskundorozsma-szikósúföldi temető 5. női sírjából nem különösebben gazdag leletkörnyezetből (egy bronzból készült gyöngycsüngős fülbevalópár, egy vascsipesz, egy dinnyemag alakú gyöngy és egy kis agyagedény mellől) egy szinte teljes épségben fennmaradt üveggancsó került elő. E tárgy tehát – amelyből jó eséllyel jóval több mint ezer éve bort tölthettek – arra mutat, hogy akár a kevésbé előkelők is hódolhattak a borfogyasztás szokásának.

Már korábban is ismertek 6. és 9–10. századi szőlőmag- és venyigeleletek, de ezek pontos értékelését nehezíti, hogy a kivadult szőlőmagja megtartja a nemesített, termeszett szőlő magjának vonásait, így pontosan nehéz megállapítani, hogy egy ilyen leletből lehet-e a szőlőtermesztésre közvetlenül következtetni.

ből (vö. bortartó iszák stb.) készült idevonható tárgyakról azok sírokban történő lebomlása miatt még csak elképzelésünk sincs.

Mintegy 25 évvel ezelőtt egy cikkében a 9. századi Kárpát-medence történeti-földrajzi viszonyaival foglalkozó Györffy György és Zólyomi Bálint szerzőpáros vélekedése szerint a Kárpát-medencében a nyolcadik század derekán tartóssá váló szárazság mellett csak a szőlő művelése volt eredményesen folytatható, így történeti éghajlattani adatok is igazolhatják a *Szuda-lexikon* megállapításait. Ma már a szerzőpáros cikkbeli megállapításait sok tekintetben cáfolták, de azt nem, hogy a Kárpát-medence korabeli klimatikus viszonyai akkoriban alkalmasak voltak a szőlő termesztésére. Az, hogy ez egyúttal az avarok tömeges alkoholizmusához vezetett volna, azonban már jóval nehezebben – vagy leginkább egyáltalán nem – igazolható, de az avar települések régészeti anyagának archeobotanikai elemzése, amely szerencsére igen komoly lendületet vett az elmúlt években, remélhetőleg idővel választ adhat arra a kérdésre is, hogy mekkora szerepet tölthetett be a szőlő és a bor az Avar Kaganátus lakóinak mindennapi életében.